

Людмила Шелюк
Рівне

Важливим компонентом змісту освіти в економічно розвинених країнах європейського співтовариства є не тільки ринок праці в конкретному регіоні, але й цінності, стиль і культура життєдіяльності кожного суспільства. Тому в ЄС належна увага приділяється реалізації принципів полікультурності як важливих засад організації і розгортання суспільних процесів. Під цим оглядом полікультурна освіта постає необхідною умовою життєдіяльності західноєвропейського суспільства. Запозичуючи європейський досвід, Україна повинна спрямувати національне і громадянське виховання в річище розвитку полікультурної освіти. Підкреслюється, що головна мета національного і громадянського виховання – набуття молодим поколінням соціального досвіду, успадкування духовних надбань українського народу, досягнення високої культури міжнаціональних взаємин, формування у молоді особистісних рис громадян української держави, готовності до участі в демократичних процесах.

Ключові слова: людина, освіта, культура, виховання, полікультурність, толерантність.

Освітній простір сучасного європейського світу реформується на засадах полікультурності. До них, зокрема, відносяться: толерантність, що включає повагу до інших; взаємність як важливий розумовий і соціальний досвід; громадянська позиція, зокрема уміння відстоювати власні переконання і здатність до роздумів (рефлексії), а також поміркованість у публічному вираженні власної ідентичності з належною повагою до гідності інших людей. У результаті формується так звана полікультурна освіта, особливості якої ми плануємо проаналізувати в цій статті.

Як влучно підкреслює О. Тіщенко, важливо пам'ятати про те, що полікультурна освіта – порівняно нова концепція, яка буде трансформуватися, для того щоб відповідати потребам мінливого суспільства. Полікультурна освіта – це складний прогресивний процес реорганізації та реформування освіти, основною метою якого є активна і ефективна життєдіяльність в багатонаціональному і полікультурному середовищі, що існує в мирі та злагоді, а також глобальне переосмислення існуючих недоліків та запобігання дискримінаційних процесів в освітній практиці.

Моральна мета полікультурної освіти полягає в тому, щоб допомогти виховати громадян, які зможуть толерантно жити, активно діяти і продуктивно працювати у демократичному суспільстві, яке стає все динамічнішим і складнішим. (Отже, досягаючи поставленої моральної мети, полікультурність в освіті сприяє підвищенню продуктивності й ефективності випускників.) Полікультурна освіта повинна сприяти покращенню розуміння, побудові діалогу різних культур та кращому розумінню своєї власної самобутності на основі загальнолюдських цінностей [8].

Упровадження полікультурної освіти зумовлене потребою організації нашого суспільства на засадах гуманізму, свободи, рівності та соціальної справедливості. У полікультурній освіті акцент робиться на закладені в етнічних культурах цінності, що мають загальнолюдське значення, а отже, сприятимуть розвитку особистості, встановленню добросусідського співробітництва на міжособистісному, державному і міжнародному рівнях.

Отже, з одного боку, полікультурна освіта – засіб виховання толерантності в суспільстві; з іншого – спосіб підвищення адаптивності випускників та їх відповідності актуальним вимогам епохи гуманізму. Ще один аспект, детально розкритий, наприклад, у дисертаційній роботі О. Ковальчук (2003): полікультурна освіта розглядається як невід'ємна складова національного виховання. Вона реалізує принцип діалектичної єдності національного і загальнолюдського, що дає змогу людині глибоко відчувати належність до рідного народу і водночас усвідомлювати себе громадянином і суб'єктом світової цивілізації. Полікультурне виховання – процес соціалізації, спрямований на оволодіння особистістю системою національних і загальнолюдських культурних

цінностей, формування комунікативних та емпатичних умінь, що дозволяють школяреві здійснювати інтенсивну міжкультурну взаємодію, розуміти інші культури, толерантно ставитися до їх носіїв [5].

Зрозуміло, що забезпечити полікультурність освіти лише проголошуваними принципами неможливо. Науковці Українського центру культурних досліджень у запропонованих рекомендаціях до Концепції полікультурної освіти в Україні наголошують, що «полікультурна освіта – це відповідна побудова навчальних програм, підручників, методів навчання, а також системи навчальних закладів, яка забезпечувала б досягнення таких основних цілей». Така настанова передбачає одночасне й узгоджене виконання низки завдань:

- дотримання законних прав та задоволення освітніх і культурних потреб національних (етнічних), мовних, культурних меншин;

- формування у молодих громадян України всіх національностей повноцінних уявлень про етнічне й мовно-культурне розмаїття сучасного українського суспільства та внесок різних етнічних груп та народів-сусідів у нашу історію й культуру, знань про мови й культури великих і малих народів, що населяють Україну, переконаності в цінності культурного розмаїття та плюралізму;

- виховання у представників усіх національностей взаємного розуміння, поваги й толерантності, здатності до міжетнічного й міжкультурного діалогу, віри в необхідність мирного розв'язання конфліктів і проблем;

- закріплення процесів «деколонізації свідомості» молодого покоління громадян, подолання комплексів культурної меншовартості, другорядності власних культур стосовно культур колишньої радянської метрополії чи до глобальних мас-культурних імперій;

- поєднання виховання лояльних, патріотичних громадян демократичної України із убезпеченням від того, щоб запанувала нова, не поліцентрична, а етноцентрична модель національної свідомості, за якої лише етнічні українці отримали б привілейоване становище, а інші групи спонукалися б до асиміляції [7].

Також наведені рекомендації до Концепції полікультурної освіти в Україні містять низку прикладних механізмів, через які може здійснюватись полікультурна освіта:

- 1) удосконалення правової бази освіти, в тому числі – законодавства про мови та права меншин;

- 2) інституційне вдосконалення мережі закладів освіти з акцентом на середню ланку, зокрема запровадження в межах експерименту двомовних шкіл в окремих місцевостях з етнічно мішаним населенням;

- 3) удосконалення навчальних програм (зокрема включення до їх державного компоненту дисциплін, викладання яких прямо забезпечує полікультурність освіти, – народознавство, культурологія, релігієзнавство) та створення підручників з ключових гуманітарних предметів на засадах полікультурності; недопущення в навчальному матеріалі проявів пропаганди національної чи культурної вищості, розпалювання ксенофобії;

- 4) підвищення компетентності викладачів у межах полікультурної педагогіки, по мірі можливості – їх перепідготовка;

- 5) залучення мас-медіа, національно-культурних товариств, інших структур громадянського суспільства до обговорення й вирішення проблем міжетнічних стосунків та міжкультурних впливів, до подолання негативних стереотипів, взаємного нерозуміння і ворожості [7].

Основні напрями розвитку закріплені в Національній стратегії розвитку освіти в межах таких завдань:

- оновлення цілей і змісту освіти на основі компетентнісного підходу та особистісної орієнтації, урахування світового досвіду та принципів сталого розвитку; перехід від процесної до результатної, компетентнісної парадигми освіти;

- забезпечення економічних і соціальних гарантій для реалізації конституційного права на освіту кожним громадянином України, незалежно від місця проживання і форм отримання освіти; створення умов для освіти дорослих;

- розвиток системи державно-громадського управління освітою, забезпечення об'єктивного оцінювання якості освітніх послуг;

– забезпечення розвитку та функціонування української мови як державної, задоволення мовно-освітніх потреб національних меншин, створення умов для вивчення іноземних мов;

– побудова ефективної системи національного виховання на засадах загальнолюдських, полікультурних, громадянських цінностей, забезпечення фізичного, морально-духовного, культурного розвитку дитини, формування соціально зрілої творчої особистості, громадянина України і світу, підготовка молоді до свідомого вибору сфери життєдіяльності [6].

Національне і громадянське виховання є одним із головних пріоритетів і органічним компонентом розвитку освіти. Воно має бути спрямоване на формування у дітей та молоді сучасного світогляду, ідей, поглядів, переконань, заснованих на найцінніших надбаннях вітчизняної і світової культури. В основу національного і громадянського виховання мають бути покладені принципи гуманізму, демократизму, єдності сім'ї і школи, наступності та спадкоємності поколінь.

У цьому контексті особливого значення набуває увага до освіти так званих національних меншин, значна кількість яких в Україні є другим аспектом, який актуалізує необхідність полікультурної освіти (хоча в науковій літературі часто обґрунтовується точка зору, що термін «національні меншини» є неприпустимим у зв'язку з указівкою на меншовартість тих чи інших спільнот, тому краще вживати термін «етнічні групи»).

Національні меншини в Україні – це групи громадян, які не є представниками титульного етносу, виявляють почуття національного самоусвідомлення та спільності між собою. Законодавчий орган Української держави – Верховна Рада України, «виходячи із життєвих інтересів української нації та всіх національностей в справі розбудови незалежної демократичної держави, визнаючи нерозривність прав людини і прав національностей, прагнучи реалізувати Декларацію прав національностей України, дотримуючись міжнародних зобов'язань щодо національних меншин, приймає цей Закон з метою гарантування національним меншинам права на вільний розвиток», – цими словами починається Закон України «Про національні меншини в Україні» від 25.06.1992 [4]. Гарантування всім народам, національним групам, громадянам, які проживають на території України, рівних політичних, економічних, соціальних та культурних прав включає забезпечення таких прав і у сфері освіти.

У процесі забезпечення рівного доступу до освіти як титульного етносу, так і іноетнічних груп (національних меншин) свою роль відіграє як державна, так і громадська підсистема.

Прикладом ролі в цьому процесі державної підсистеми є те, що забезпечення права національних меншин та народів на освіту на практиці здійснюється у відповідності до програм Міністерства науки і освіти України за участю управлінь освіти і науки при облдержадміністраціях. Серед загальноосвітніх шкіл в Україні є такі, в яких присутні такі мови навчання: українська, російська, молдовська, кримськотатарська, угорська, польська, румунська, англійська, словацька, болгарська або декілька мов [2].

Роль громадської підсистеми представлена, наприклад, в регіональній моделі прав національних меншин на освіту. Як пише заступник директора Закарпатського інституту післядипломної педагогічної освіти Ю. Герцог (2011), у самоутвердженні освітньо-виховних прав національних меншин подекуди головну роль відіграють національно-культурні організації краю (яких станом на 2011 р. в Закарпатті діє близько 200). На Закарпатті існують такі моделі забезпечення прав національних меншин на освіту:

– функціонування навчальних закладів мовами національних спільнот, коли всі предмети вивчаються рідною мовою, а також право здобуття вищої і професійно-технічної освіти материнською мовою (таких закладів у регіоні переважна більшість);

– навчання рідною мовою здійснюється лише в початкових класах, а в основній та старшій школі продовжується вивчення рідної мови, а також окремих предметів рідною мовою (так організовано навчання для учнів у класах зі словацькою та угорською мовами навчання Рахівського району);

– у школах з українською мовою навчання вивчення рідної мови національних меншин здійснюється як окремий предмет або факультативно (так організовано навчання для дітей німецької, ромської спільнот, а також угорської та словацької в місцях, де вони проживають дисперсно);

– вивчення рідної мови, літератури, історії, національних і культурних цінностей, традицій рідного народу здійснюється в так званих «недільних школах» [3].

Різниця між державною і громадською роллю в забезпеченні освіти національних меншин яскраво виявляється в запровадженні двох моделей реалізації права представників іноетнічних груп на освіту.

Представники і органи державної влади стоять на позиції тієї моделі, яка передбачає розгортання системи освіти національних меншин в рамках суцільної системи, підпорядкованої загальній концепції розвитку освіти в Україні, без формування окремих освітніх комплексів із власними методиками виховання, власними програмами і замкнутим циклом навчання. Така модель, з позиції державного управління, є ефективнішою, оскільки дозволяє створювати більш керовану і економічно вигіднішу систему освіти. На наш погляд, така модель не дуже відповідає демократичним принципам розвитку суспільства, і зокрема сфери освіти. Натомість, на думку представників національних громад, друга модель – зі створенням замкнутих циклів виховання, з метою формування цілісних систем супроводження вихованця від дошкільної освіти аж до підготовки його у вищому навчальному закладі – є набагато перспективнішою та ефективнішою, оскільки створення цілісних освітніх комплексів в перспективі дозволить зробити цю систему більш гнучкою [2]. Проте її складно реалізувати в умовах дисперсного проживання представників іноетнічних груп, і тоді навчання їх етнічними мовами, культурами, історії зводиться до факультативних курсів і не може бути достатнім.

Суперечливість обох наведених моделей забезпечення освіти національних меншин може бути конструктивно вирішена в сполученні громадянського і національного виховання.

Головна мета національного і громадянського виховання – набуття молодим поколінням соціального досвіду, успадкування духовних надбань українського народу, досягнення високої культури міжнаціональних взаємин, формування у молоді особистісних рис громадян української держави, готовності до участі в демократичних процесах, розвиненої духовності, фізичної досконалості, моральної, художньо-естетичної, трудової, екологічної культури.

Національне і громадянське виховання має здійснюватися впродовж усього процесу навчання дітей та молоді. Воно має забезпечити всебічний розвиток, гармонійність і цілісність особистості, її здібностей і обдарувань, збагачення на цій основі інтелектуального потенціалу народу, його духовності й культури, формування громадянина України, здатного до самостійного мислення, суспільного вибору і діяльності [6].

Модернізація і розвиток освіти та науки повинні набути випереджального неперервного характеру, гнучко реагувати на всі процеси, що відбуваються у світі й Україні. Підвищення якісного рівня освіти має бути спрямоване на забезпечення економічного зростання країни та вирішення соціальних проблем суспільства, необхідних для подальшого навчання і розвитку особистості. Якісна освіта є необхідною умовою забезпечення сталого демократичного розвитку суспільства (Andrushchenko 2005) [1]. Модернізація системи освіти спрямована на забезпечення її якості відповідно до новітніх досягнень науки, культури і соціальної практики.

Рівний доступ до якісної освіти забезпечується всім громадянам України, незалежно від національності, статі, соціального походження і майнового стану, віросповідання, місця проживання та стану здоров'я.

Реалізація цього права передбачає прозорість, наступність системи освіти всіх рівнів, її чутливість до демографічних, соціальних, економічних змін. Освітня мережа має бути підпорядкована задоволенню широкого діапазону індивідуальних освітніх потреб кожної людини відповідно до її здібностей, а також цільових груп (соціальних, національних, територіальних).

Якість освіти є національним пріоритетом і передумовою національної безпеки країни, дотримання міжнародних норм і національного законодавства щодо реалізації прав громадян на здобуття освіти.

Література:

1. Андрущенко В. П. Філософія освіти XXI століття: пошук пріоритетів [Електронний ресурс] / В. П. Андрущенко // Філософія освіти. – 2005. – № 1. – С. 5–17.
2. Бугаєв С. Освіта національних меншин та народів: загальноукраїнський контекст [Електронний ресурс] / С. Бугаєв. – Режим доступу : www.ciet.org.ua/docs/sbornik/231-233_bugaev.doc
3. Герцог Ю. Регіональна модель прав національних меншин на освіту / Юрій Герцог // Директор школи. – № 40 (664). – 2011, жовтень. – С. 11–14.
4. Закон України «Про національні меншини в Україні» від 25.06.1992 № 2494-ХІІ. Редакція від 12.12.2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2494-12>
5. Ковальчук О. С. Полікультурний підхід у сучасній шкільній освіті Росії : дис. ... канд. пед. наук : спеціальність 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки / О. С. Ковальчук. – К. : Інститут педагогіки АПН України, 2003. – 189 с.
6. Національна доктрина розвитку освіти (Затверджено Указом Президента України від 17 квітня 2002 року № 347/2002) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/347/2002>
7. Рекомендації до концепції полікультурної освіти в Україні [Електронний ресурс] // Центр українських культурних досліджень. – Режим доступу : http://culturalstudies.in.ua/knigi_3_d_1.php
8. Тіщенко О. М. Діалог як засіб актуалізації полікультурної освіти [Електронний ресурс] / О. М. Тіщенко. – Режим доступу : <http://intkonf.org/tishchenko-om-dialog-yak-zasib-aktualizatsiyi-polikulturnoyi-osviti>

Literatura:

1. Andrushchenko V. P. Filosofiya osvity XXI stolittya: poshuk priorytetiv [Elektronnyy resurs] / V. P. Andrushchenko // Filosofiya osvity. – 2005. – # 1. – S. 5–17.
2. Buhayev S. Osvita natsionalnykh menshyn ta narodiv: zahalnoukrayinskyy kontekst [Elektronnyy resurs] / S. Buhayev. – Rezhym dostupu : www.ciet.org.ua/docs/sbornik/231-233_bugaev.doc
3. Hertsoh Yu. Rehionalna model prav natsionalnykh menshyn na osvitu / Yuriy Hertsoh // Dyrektor shkoly. – # 40 (664). – 2011, zhovten. – S. 11–14.
4. Zakon Ukrayiny «Pro natsionalni menshyny v Ukraini» vid 25.06.1992 # 2494-XII. Redaktsiya vid 12.12.2012 [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2494-12>
5. Kovalchuk O. S. Polikulturnyy pidkhid u suchasniy shkilniy osviti Rosiyi : dys. ... kand. ped. nauk : spetsialnist 13.00.01 – zahalna pedahohika ta istoriya pedahohiky / O. S. Kovalchuk. – K. : Instytut pedahohiky APN Ukrayiny, 2003. – 189 s.
6. Natsionalna doktryna rozvytku osvity (Zatverdzheno Ukazom Prezydenta Ukrayiny vid 17 kvitnya 2002 roku # 347/2002) [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/347/2002>
7. Rekomendatsiyi do kontseptsiyi polikulturnoyi osvity v Ukrayini [Elektronnyy resurs] // Tsentr ukrayinskykh kulturnykh doslidzhen. – Rezhym dostupu : http://culturalstudies.in.ua/knigi_3_d_1.php
8. Tishchenko O. M. Dialoh yak zasib aktualizatsiyi polikulturnoyi osvity [Elektronnyy resurs] / O. M. Tishchenko. – Rezhym dostupu : <http://intkonf.org/tishchenko-om-dialog-yak-zasib-aktualizatsiyi-polikulturnoyi-osviti>

Важным компонентом содержания образования в экономически развитых странах европейского сообщества является не только рынок труда в конкретном регионе, но и ценности, стиль и культура жизнедеятельности каждого общества. Поэтому в ЕС должно внимание уделяется реализации принципов поликультурности как важных принципов организации и развертывания общественных процессов. В этом смысле поликультурное образование предстает необходимым условием жизнедеятельности западноевропейского общества. Заимствуя европейский опыт, Украина должна направить национальное и гражданское воспитание в русло развития поликультурного образования. Подчеркивается, что главная цель национального и гражданского воспитания - приобретение молодым поколением социального опыта, наследование духовного достояния украинского народа, достижение высокой культуры

межнациональных отношений, формирование у молодежи личностных черт граждан украинского государства, готовности к участию в демократических процессах.

Ключевые слова: человек, образование, культура, воспитание, поликультурность, толерантность.

Important component of the educational content in the economically developed countries of the European Community is not only a labor market in a particular region, but also values, life style and culture of each society. Therefore, the EU due attention is paid to implementing the principles of multiculturalism as important principles of organization and deployment of social processes. In this regard multicultural education appears necessary condition of life of Western society. Borrowing European experience, Ukraine should direct national and civic education into a discussion of multicultural education. It is emphasized that the main objective of national and civic education - the acquisition of the younger generation of social experience, inheritance spiritual heritage of the Ukrainian people, to achieve high culture of international relations, the formation of youth personality traits Ukrainian citizens of the state, willingness to participate in the democratic process.

Key words: people, education, culture, education, multiculturalism, tolerance.